

SOCIOLOGEN THEODOR GEIGER OG EUGENIKKEN

OPPORTUNIST ELLER OPPONENT TIL NATIONALSOCIALISMEN?

■ MARIE SØRENSEN

Die Intelligenz kann nicht das politische Handeln normieren und den gesellschaftlichen Geschehenslauf steuern, weil die Macht stets ihren eigenen Willensintentionen folgen wird. Die Intelligenz darf nicht innerhalb ihres beruflichen Wirkungskreises sich den Forderungen der politischen Macht fügen, weil sie damit gegen die Gesetze des Geistigen verstieße und ihren Beruf verriete. Der Dualismus, ja Antagonismus zwischen Geist und Macht ist unaufhebbar, er ist in der Natur der Dinge begründet. Die Macht als Vollstreckerin der Vernunft ist eine ewige Utopie – die Vernunft als Trabantin der Macht ist eine Karikatur ihrer selbst.¹

Betragtningen stammer fra den prominente tysk-danske sociolog Theodor Geiger, som levede fra 1891-1952. Geiger repræsenterer en intellektuel i spændingsfeltet mellem den skæbnesvangre overgang fra Weimarrepublikken til Nazi-Tyskland. Nazisternes magtovertagelse i 1933 var, som for mange andre, skelsættende for ham. Ligesom to tredjedele af Tysklands sociologer drog Geiger i eksil omkring dette vendepunkt i den tyske historie. Efter at være blevet afskediget fra sit akademiske lærerembede på Technische Hochschule Braunschweig emigrerede han til Danmark. Afskedigelsen fulgte i kølvandet på, at han var blevet stemplet som "nationalt upålidelig" af nazisterne.² Efter nogle år i København tog han i 1938 til Aarhus, hvor han var blevet tilbudt et professorat i sociologi, som var det første af sin slags i Skandinavien.³ Fra 1943 til krigens afslutning befandt han sig i eksil i Sverige for derefter at vende tilbage til Aarhus og genoptage sit virke på universi-

---

1 Geiger: *Aufgaben*, 71. Overs. af forf.: "Intelligentsiaen kan ikke standardisere de politiske handlinger og styre de samfundsmæssige hændelser, fordi magten altid vil følge sin egen viljeintention. Intelligentsiaen må ikke, inden for sit eget faglige område, indrette sig efter kravene fra den politiske magt, fordi de dermed vil forbyrde sig mod de intellektuelles love og forråde deres arbejde. Dualismen, ja antagonismen mellem ånd og magt er uomstødelig, og den er begrundet i sagens natur. Magten som eksekutor af fornuften er en evig utopi – fornuften som magtens følgesvend er karikatur af sig selv."

2 Trappe: 'Theodor Geiger', 261. At Geiger blev stemplet som nationalt upålidelig af nazisterne havde blandt andet noget med hans forhenværende medlemskab af SPD at gøre.

3 Bachmann: 'Theodor Geiger', 49-50.

tetet. Geigers enorme indflydelse på sociologiens udvikling i Danmark er utvivlsom, og i 1948 blev han dansk statsborger. Han døde på tragisk vis allerede i 1952 på sin hjemrejse fra Canada efter et år som gæsteprofessor på Toronto Universitet.

Foruden Geigers talrige boganmeldelser og artikler omfatter hans værk 170 titler. Han har publiceret undersøgelser om alt fra almen sociologi, sociologisk metode, social mobilitet, masse og revolution, ideologikritik til rettsociologi. Gennemgående er Geigers arbejde præget af hans særlige sociale og humane indstilling, eksempelvis engagerede han sig særligt for de socialt ringere stillede. Både i sin tid i Tyskland og senere i Danmark beskæftigede han sig med emnet eugenik ligesom mange andre intellektuelle i hans generation. Eugenik, som er sammensætningen af de græske ord 'eu' og 'genos' og betyder god slægt,⁴ konstituerede sig på forskellig vis i det danske og tyske samfund i starten af 1900-tallet. I Tyskland blev idéer om eugenik en essentiel del af nationalsocialismen, mens eugenikken især i de skandinaviske lande vandt indpas i form af en socialistisk eugenik. Dermed befandt Geiger sig i grænseområdet mellem disse to opfattelser af eugenik, hvis udformning og praksis han som anerkendt sociolog søgte at præge. Idealet for den praksis betonede han i antagonismen mellem magten og intelligentsiaen, som skulle opfattes som to sideløbende og uafhængige størrelser, som det indledende citat fremfører. Hvorvidt Geiger i 1933 var tro mod sit ideal, er omstridt i forskningen. På den ene side identificerer nogle forskere en opportunistisk holdning til nationalsocialismen hos Geiger,⁵ mens andre fremstiller ham som en stærk opponert til naziregimet.⁶ Der er to forhold, der gør det interessant at belyse denne kontrovers ud fra en dansk-tysk vinkel. For det første Geigers emigration og dermed hans kendskab og tilhørsforhold til begge lande, og for det andet hans udgivelse af to omfattende og empirisk tungtvejende sociologiske studier til emnet eugenik, hvoraf det første værk, *Erbpflege*, blev udgivet i 1934 i Tyskland og det andet, *Samfund og Arvelighed*, blev udgivet i 1935 i Danmark. De to værker minder meget om hinanden i form, men gennem en komparativ analyse bliver det tydeligt, at Geiger i udarbejdelsen og udgivelsen af de to værker var under indflydelse af to meget forskellige samfundsstrukturer.⁷ Den teoretiske ramme udgøres af de gældende opfattelser af eugenik, som blev manifesteret og praktiseret i Tyskland og Danmark i tiden, henholdsvis en national-socialistisk eugenik og en socialistisk eugenik. Det komparative studie af Geigers værker vil vise, hvordan Geiger gennem sproglige manøvrer forsøger at gøre sig

---

4 Thomsen og Koch: 'Eugenik'.

5 van Dyk og Schauer: ... *daß die*, 105; Meyer: *Die Soziologie*, 35; Braunreuther/Steiner: 'Bürgerliche Soziologie', 54-5.

6 König: 'Theodor Geiger', 16; Bachmann: 'Theodor Geiger', 41; Trappe: 'Theodor Geiger', 262 og 279.

7 Dermed berører artiklen ikke Geigers øvrige arbejde og studier om eugenik. Den tidlige ramme er ligeledes særdeles begrænset, da artiklen ønsker at belyse Geiger og hans holdninger, da den samfundsstrukturelle og geografiske overgang finder sted.

kompatibel med det nationalsocialistiske regime. Det må konkluderes, at han gik på kompromis med sin akademiske integritet, hvilket vil blive uddybet i følgende. Samtidig skal det dog med, at Geiger formentligt var villig til at indgå kompromisset i den højere sags tjeneste, nemlig for at gøre sin stemme gældende i den tyske eugeniske debat, hvis retning efter Geigers opfattelse hurtigt tog en forkert drejning. Eugenikken er tydeligvis af enorm betydning for sociologen, som med sine to empiriske studier søgte at få den nye videnskabelige konception på rette kurs.

EUGENIKKEN

Den grundlæggende tanke bag eugenisk tankegods er blandt andet funderet i Darwins evolutionsteori, som blev overført på samfundet. Afledt heraf var det opfattelsen, at man i samfundet kunne skelne mellem "mindreværdige" og "sunde/løddige" individer. De talrige "mindreværdige" i samfundet blev anset som undvigere af den naturlige selektion. Disse mennesker kunne være fattige, uarbejdsdygtige og syge mennesker, som mentes at være bærere af dårlige arveanlæg og blev i det hele taget opfattet som værende en byrde for den resterende befolkning. Det var overbevisningen, at lægevidenskabelige og hygiejniske fremskridt, velstand og den sociale forsorg medførte, at svage og defekte kunne forplante sig og dermed altså var at betegne som undvigere af den naturlige selektion. For at modarbejde denne udvikling, som medførte degeneration i samfundet, var den gængse opfattelse, at staten måtte overtage naturens rolle, ved ikke bare at genetablere den naturlige selektion, men om muligt ligeledes oparbejde en forhøjet befolkningskvalitet.⁸

Eugenikkens grundlægger anses normalt som værende den engelske naturforsker Francis Galton (1822-1911). Hans overordnede agenda var at undersøge mulighederne for på rationel og på videnskabelig baggrund at udøve indflydelse på menneskets biologiske udvikling. Det overordnede mål var at forbedre fremtidige generationers arvemasse, og dette kunne opnås ved at fremme de løddiges formering og forringe de mindreværdiges.⁹ Disse metoder betegnes som "positiv eugenik" og "negativ eugenik". Den positive eugenik omfattede en bevidst politik til begunstiggelse af avl af sunde/løddige/gode individer. Den negative eugenik beskæftigede sig derimod med reduktion af "uønskede" individers forplantning og kunne tage form i sterilisationslovgivning, provokeret abort med eugenisk indikation og en restriktiv ægteskabslovgivning. Især inden anden verdenskrig blev racehygiejne og eugenik opfattet som synonyme.¹⁰

Begrebet racehygiejne blev i 1895 introduceret af den tyske læge Alfred Ploetz (1860-1940) til at beskrive mål og midler for den optimale bevarelse og udvikling af en befolkning. Den tyske *Rassehygiene* (racehygiejne) var ofte udtryk for en befolkningshygiejne, da *Rasse* (race) ikke automatisk betød race, men deri-

---

8 Koch: *Racehygiejne*, 47.

9 Koch: *Racehygiejne*, 45.

10 Koch: *Racehygiejne*, 34.

mod folkeslag eller befolkning.¹¹ Med nationalsocialismens brug af racehygiejnen fik begrebet en anden klang. Den biologiske betydning af race henviser til, at der inden for en art, eksempelvis mennesket, findes flere forskellige arter eller racer, som adskiller sig gennem arvelige ydre kendetegn. Nationalsocialismen op-tog de ydre kendetegn og forhøjede dem, som de anså som tilhørende deres race, og nedvurderede dem, som tilhørte andre racer. Dermed fordrede de følelsen af overlegenhed og fremstillede fordomme, afvisning og fjendtlighed over for andre racer.¹² Således blev begrebet eugenik i højere grad anvendt af liberale eller socialistiske forskere, for at undgå brugen af det værdiladede racebegreb. Racehygiejne var derimod den hyppigst anvendte betegnelse blandt folkelige og national-socialistiske forskere. Dog kan det slutteligt konkluderes, at en skarp skillelinje mellem de to begreber ikke er mulig. Således fandtes der såvel liberale og socialistiske "racehygienikere" som nationalsocialistiske "eugenikere".¹³

MELLEM NATIONALSOCIALISTISK OG SOCIALISTISK EUGENIK

Som tidligere berørt befandt Geiger sig grundet sin skiftende geografiske position mellem en nationalsocialistisk og en socialistisk konception af eugenik. Ved en kort gennemgang af de mest centrale kendetegn ved den socialistiske og nationalsocialistiske eugenik bliver det i følgende tydeligt, hvilken eugenik Geiger repræsenterede.

Den tyske historiker Michael Schwartz iagttager i sin afhandling fra 1995, *Sozialistische Eugenik*, de respektive ideologiernes indbyrdes ideologiske foreneligheder som udgjorde baggrunden for den før 1933 udviklede socialistiske eugenik i Tyskland. Schwartz taler i den sammenhæng om faren ved at opfatte eugenik som et nationalsocialistisk fænomen, da eugenik i lige så høj grad blev betragtet som en yderst moderne socialteknologi, som var videnskabeligt baseret, og som indeholdt flere forbindelser til socialismen.¹⁴ Det var blandt andet eugenikkens præventive funktion i individuel- og socialhygiejnisk sammenhæng, der gestaltede den som et moderne fænomen i samtiden, og som begrundede en tilknytning til socialismen. Her kan blandt andet nævnes sterilisation.

Den prominente socialdemokrat Karl Kautsky (1854-1938) var en vigtig aktør i den tidlige eugeniske debat sidst i det 19. århundrede, og gennem hans bidrag til debatten kan man klarlægge dele af den socialistiske eugeniske grundtanke. Kautskys løsningsforslag på menneskets degeneration var en radikal sundhedspolitik, der bekæmpede sygdomsårsagerne i stedet for sygdomssymptomerne. Mere specifikt mente Kautsky, at det kunne istandsættes gennem en velorganiseret udryddelse af de faktorer, som havde indflydelse på et individs sygen hen og

11 Koch: *Racehygiejne*, 34.

12 Schubert og Klein: 'Rasse', 244.

13 Gerrens: *Medizinisches Ethos*, 21.

14 Schwartz: *Sozialistische Eugenik*, 11-2.

en simultan understøttelse af de faktorer, som kunne motivere et individs styrkelse. I sin anskuelse af de miljøerhvervede egenskaber som årsag til arvelig degeneration knyttede Kautsky gennem sin sociallamarkistiske basis an til Karl Marx. Sociallamarkismen var en evolutionsteori, som blev udviklet af den franske naturforsker Jean-Baptiste Lamarck (1744-1829) i 1809. Den gik ud fra, at erhvervede egenskaber blev videreført til afkommet. Sociallamarkismen blev opfattet som en traditionel del af socialistisk eugenisk tænkning, men måtte i takt med arvedeterminismens tiltagende rolle i den eugeniske debat orientere sig på ny. Den tidlige eugenik var i høj grad præget af arvedeterminismen og skabte derfor et modsætningsforhold mellem socialismen og eugenikken, idet arvedeterminismen minimerede miljøets indvirkning på den menneskelige arvemasse.

Teoretiker og socialdemokrat Heinrich Cunow (1862-1936) søgte at forene de to størrelser og endte her med at manifestere det, som senere skulle blive alle socialistiske eugenikers grundoverbevisning, nemlig syntesetanken mellem arv og miljøforbedringer. Bestræbelserne og ambitionerne om en forbedring af arvematerialet sigtede altså primært på at tilvejebringe bedre samfundstilstande. Kautsky grundlagde og kanoniserede i 1910 den socialistiske tese, at eugenisk praksis først ville være meningsfuld efter etableringen af en socialistisk samfundsorden.¹⁵

Professor for socialhygiejne og socialdemokraten Alfred Grotjahn (1869-1931) var med sit akademiske og publicistiske virke en nøgleperson i udviklingen og manifestationen af den socialistiske eugenik i Tyskland. Grotjahns væsentlige rolle i professionaliseringen af en socialistisk eugenik afspejles i hans udvikling af en Grotjahn-Schule, som i høj grad byggede på hans akademiske virke. Grotjahn repræsenterede en tilgang, hvor eugenikken blev indordnet som et led i en omfattende socialhygiejne og bestræbte sig på at anfægte de borgerlige radikale socialdarwinisters anklager mod socialhygiejne som årsag til degeneration. Han tvivlede dog ikke på degenerationsdiagnosen, men insisterede på at degenerationsfænomenerne var miljøbetingsbet og at socialhygiejnen derimod fungerede degenerationsforbyggende gennem dens miljøforbedringer. Afledt af den tanke mente Grotjahn, at udformningen af socialhygiejniske foranstaltninger til miljøforbedringer var en forudsætning for, at de eugeniske tiltag kunne sættes i kraft.¹⁶

I sin publikation i tidsskriftet *Arbejderhistorie* fra 2002 beskæftiger Jes Fabricius Møller sig med en idealtypisk socialistisk eugenik, som er fremsat i det ovenstående, i dansk socialdemokratisk kontekst. Socialdemokratisk politiker og minister Karl Kristian Steincke var en af de vigtigste aktører i denne debat og fortaler for socialhygiejnen. I 1920 forfattede han tobindsværket *Fremtidens Forsørgelsesvæsen*, hvori et af hans hovedprincipper var, at eugenikken opfyldte rollen som midlet til målet, som var ethvert menneskes ret til den lykkeligst mulige

---

15 Schwartz: *Sozialistische Eugenik*, 39-40.

16 Schwartz: *Sozialistische Eugenik*, 73.

tilværelse. Eksempelvis betød det nærmere bestemt, at et individs forplantning kunne afværges ved mistanke om, at dets afkom ville ligge til last for forsørgelsesvæsnet. Denne optik afveg i høj grad fra den racehygiejniske, hvis mål i sig selv var optimeringen af arvematerialet.¹⁷ Det er væsentligt, at Steincke dermed be-
 tragtede eugenikken som en del af et større socialhygiejnisk program. Det er be-
 tragtninger, som ligger på linje med den tyske socialistiske eugenik og Grotjahn.
 I samme ånd knyttede Steincke an til vigtigheden af realiseringen af en sociali-
 stisk samfundsorden for at kunne omsætte eugenisk teori til praksis. Det begrun-
 dede han blandt andet i videnskabens manglende fastlæggelse af, hvilke fænomer-
 ner, der var henholdsvis socialt betinget, og hvilket der var arveligt betinget. Til
 at afhjælpe den problematik var det fornødent, at alle negative miljøpåvirknin-
 ger blev afskaffet. Derigennem ville det være muligt at udskille de virkelige arve-
 lighedselementer. Forudsætningen for denne proces var netop den socialistiske
 samfundsorden.¹⁸ Møller præsenterer ligeledes Theodor Geiger som repræsen-
 tant for den socialistiske grundholdning til racehygiejnen. Geiger mente i lighed
 med Steincke og den socialistiske eugenik, at kapitalismens skabelse af ulige vil-
 kår forhindrede muligheden for at skelne mellem gode og dårlige arveanlæg. Iføl-
 ge Geiger var det meget afvekslende, hvilke evner, der var garant for succes i de
 forskellige samfund og i særdeleshed i forskellige epoker. Derfor var det ideelle
 for Geiger et samfund, der efterstræbte gode vilkår for alle, eftersom det skabe
 de bedste forudsætninger for, at de bedst egnede overlevede.¹⁹ Geiger mente
 ydermere, at fordi mennesket er født ulige, krævede samfundets trivsel, at der for
 de dygtige i hvert slægtsled og for "undermålerne" i de begunstigedes afkom gjorde
 sig en henholdsvis potentiel opstigning og nedstigning gældende.

Den nationalsocialistiske eugenik adskiller sig på mange områder fra den so-
 cialistiske. Nogle af de vigtigste teoretikere inden for den nationalsocialistiske
 eugenik var Arthur Comte de Gobineau (1816-1882) og Houston Stewart Cham-
 berlain (1855-1927). Deres raceteorier konstituerede de ideologiske referencer
 til nationalismen og antisemitismen i Tyskland.²⁰ Gobineau foretog en hierar-
 kisering af racer i sin afhandling *Essay on the Inequality of the Human Races* fra
 1853-1855, hvor han anså den germanske race, som han også betegnede som den
 ariske, som *Hauptkulturträger* (hovedbærer af kulturen) og advarede mod en ra-
 ceblanding, da det ifølge ham var en trussel mod kulturens opretholdelse.²¹ Den-
 ne holdning delte Chamberlain, der i sit omfattende værk fra 1899 portrætterede
 germanerne som grundlæggere af en fuldstændig ny civilisation og kultur. Hans
 opfattelse af jøderne var på linje med den senere antisemitisme, nemlig at jøder-

17 Møller: 'Socialistisk eugenik', 5.

18 Møller: 'Socialistisk eugenik', 7.

19 Møller: 'Socialistisk eugenik', 8-9.

20 Weingart, Kroll og Bayertz: *Rasse, Blut und Gene*, 99.

21 Zankl: 'Von der Vererbungslehre', 53.

ne ikke tilhørte den ariske race, men derimod repræsenterede blandinger af forskellige racer og var at opfatte som mindreværdige. Nazismens brutale version af racehygiejnen, herunder udryddelsen af jøder og andre racehygiejniske målgrupper, betragtede mennesket som bærer af en bestemt arvemasse. Følgelig blev de individuelle menneskerettigheder stærkt nedtonede til fordel for sin art eller i nationalsocialistisk retorik *Volksgemeinschaft* (folkefællesskab). En følge heraf var opgivelsen af den levende generation til fordel for den kommende.

Nogle af de mest betydningsfulde aktører i den nationalsocialistiske racehygiejne var den tidligere nævnte Alfred Ploetz samt Eugen Fischer (1874-1967) og Fritz Lenz (1887-1976), som alle nød anerkendelse for deres markante bidrag til skabelsen af en nationalsocialistisk eugenik. Sammenfattende var der i den eugenik, der i Weimarrepublikken gennemgik en stærk institutionalisering, popularisering og politisering, et aggressivt iboende potentiale, hvis frisættelse kom med den ideologiske omvæltning i 1933.²² Rent praktisk betød det, at der blev oprettet en tilsvarende administrativ og juridisk infrastruktur i det Tredje Rige for at omsætte de raceteoretiske og -hygiejniske tiltag.²³

Et væsentligt element i omsætningen af nationalsocialisternes racehygiejniske politik var en omstrukturering af sundhedsvæsenet og af lægernes funktion, som blandt andet blev manifesteret gennem *Gesetz über die Vereinheitlichung des Gesundheitswesens* (GVG) (lov om standardisering af sundhedsvæsenet) fra 2. juli 1934. Forudsætningerne for, at GVG kunne realiseres, kan identificeres i den økonomiske nød, sundhedsvæsenet og dermed lægestanden var havnet i grundet 1930'ernes krise. Så fremdeles virkede racehygiejnens økonomisk begrundede strategier overfor de socialhygiejniske i den grad mere tiltalende og virksomme. En del af strategien var præventive tiltag, hvis målsætning var bevarelsen af familiens arvelige sundhed, som skulle medføre en væsentlig nedgang i udgifterne til sundhedsvæsenets sociale udgifter. Efter vedtagelsen af GVG blev en række love vedtaget, som faldt inden for sundhedsvæsenets kompetenceområde, og som var inden for rammerne af arv- og racepleje: *Gesetz zum Schutze des deutschen Blutes und der deutschen Ehre* (den såkaldte *Blutschutzgesetz*, lov om beskyttelse af det tyske blod og ære) og *Gesetz zum Schutze der Erbgesundheit des deutschen Volkes* (den såkaldte *Ehegesundheitsgesetz*, som forbød ægteskab mellem tyske statsborgere under bestemte forudsætninger).²⁴ Forudgående for de opremsede love var udstedelsen af sterilisationsloven *Gesetz zur Verhütung erbkranken Nachwuchses* (lov om forebyggelse af arvesygt efterkom) i 1934. Den opregnede, i hvilke tilfælde sterilisation kunne anvendes grundet eugenisk indikation, som blandet andet indbefattede åndssvaghed, skizofreni og arvelig blind- og

---

22 Henke: 'Tödliche Medizin', 18.

23 Weingart, Kroll og Bayertz: *Rasse, Blut und Gene*, 460.

24 Weingart, Kroll og Bayertz: *Rasse, Blut und Gene*, 380-3.

døvhed.²⁵ Vidensgrundlaget for de respektive sygdommes genetiske grundlag var forskelligt og blev i nogle tilfælde opfattet som lidelser, som var betinget af flere faktorer, som, udover arvesubstansen, pegede på miljøfaktorer som årsag til sygdommene. Loven var derfor på flere områder problematisk. Eksempelvis var det i samtiden allerede kendt, at blinde og døves afkom ikke konsekvent arvede sygdommen. Sterilisationen var derfor ikke kun etisk uforsvarlig, men også videnskabelig uforsvarlig.²⁶

Forsimplet sagt er den største forskel på de to opfattelser af eugenik, at den socialistiske eugenik havde stat og folk som omdrejningspunkt, mens den nationalsocialistiske eugenik havde race som omdrejningspunkt.

DET KOMPARATIVE STUDIE AF GEIGERS *ERBPFLIGE OG SAMFUND OG ARVELIGHED*

Udgangspunktet for det komparative studie af Geigers to værker er hans vej fra det vaklende demokrati i Weimarrepublikken til en overgangsfase defineret af nationalsocialismens stærkt ekspanderende indflydelse til endelig at være kommet til det socialdemokratiske Danmark. Det er derfor væsentligt at se på, hvad Geiger valgte at fjerne i *Samfund og Arvelighed* og ligeledes, hvad han fjøede til. Netop disse handlinger kan bidrage til at kaste lys over, i hvor høj grad hans positioneringer i eugenikdebatten var præget af, hvor vidt han opholdt sig i Tyskland eller Danmark.

I det komparative studie af værkerne bliver de identificerede forskelle i de respektive værker betegnet som afvigelser. Der er i *Erbpflege* identificeret 44 afvigelser, mens *Samfund og Arvelighed* indeholder 67, og det er disse afvigelser, som der gennemgående bliver arbejdet med. For at gøre det på den mest fordelagtige måde er afvigelserne for så vidt muligt blevet inddelt i temaer, som hedder: Sproglig strategisk tilpasning, Geiger og Tyskland, *Gesetz zur Verhütung erbkranken Nachwuchses* (lov om forebyggelse af arvesygt efterkom) og endelig videnskabeligt etos. Temaerne repræsenterer de mest interessante observationer i afvigelserne.

SPROGLIG STRATEGISK TILPASNING

Ved at betragte Geigers forord i *Erbpflege* (afvigelse 1a) nærmere i forhold til nationalsocialistisk vokabular kan der gøres nogle interessante observationer. I forordet til *Erbpflege* foretager Geiger en begrebsmæssig positionering, som er medvirkende til at afklare Geigers egen positionering mellem nationalsocialistisk og socialistisk eugenik. Geiger erklærer, at han ikke indtager en afvisende holdning til "Rassenpolitik" (racepolitik), blot fordi han afholder sig fra at beskæftige sig med "Rassenpflege" (racepleje/racehygiejne). Derimod, slår Geiger

25 Weingart, Kroll og Bayertz: *Rasse, Blut und Gene*, 364-5.

26 Zankl: 'Von der Vererbungslehre', 60.

AFVIGELSE	SIDE- OG LINJEANGIVELSE
1a	Forord
2a	s. 1, l. 3-8
3a	s. 4, l. 5-14
4a	s. 4, l. 19 – s. 5, l. 4
5a	s. 5, l. 12-16
6a	s. 6, l. 10-12
7a	s. 9, l. 16-18 + 21-35
8a	s. 10, l. 4-13 + l. 39 + s. 13, l. 21
9a	s. 15, l. 28 - s. 20, l. 40
10a	s. 21, l. 8 – s. 22, l. 4
11a	s. 22, l. 22 – s. 23, l. 13
12a	s. 23, l. 36 – s. 24, l. 17
13a	s. 26, l. 33-43 + s. 27, l. 1-7
14a	s. 30, l. 7
15a	s. 32, l. 17-28
16a	s. 34, l. 14-27
17a	s. 35, l. 26-33
18a	s. 36, l. 32-43
19a	s. 37, l. 32 – s. 38, l. 20
20a	s. 41, l. 18 – s. 42, l. 7
21a	s. 49, l. 34 – s. 50, l. 7
22a	s. 65, l. 17 – s. 69, l. 33
23a	s. 76, l. 22-25
24a	s. 77, l. 37 – s. 78, l. 4
25a	s. 78, l. 28 – s. 80, l. 8
26a	s. 84, l. 34 – s. 85, l. 38
27a	s. 87, l. 3-25
28a	s. 88, l. 31-38
29a	s. 89, l. 32-38
30a	s. 90, l. 7-38
31a	s. 92, l. 3-23
32a	s. 94, l. 35 – s. 95, l. 27
33a	s. 95, l. 38-41 + s. 96, l. 8-36
34a	s. 97, l. 22 – s. 99, l. 20
35a	s. 99, l. 21 – s. 100, l. 40
36a	s. 101, l. 34 – s. 102, l. 6
37a	s. 102, l. 16-40
38a	s. 103, l. 2-17
39a	s. 104, l. 41 – s. 105, l. 10
40a	s. 107, l. 7-13
41a	s. 109, l. 19
42a	s. 111, l. 19 – s. 119, l. 11
43a	s. 119, l. 20 – s. 121, l. 5
44a	s. 121, l. 6 – s. 122

SKEMA 1: Side- og linjeangivelser af afvigelser i Erbpflege

AFVIGELSE	SIDE- OG LINJEANGIVELSE
1b	Forord
2b	s. 7, l. 3 – s. 8, l. 10
3b	s. 14, l. 35 – s. 20, l. 16
4b	s. 23, l. 6-16
5b	s. 28, l. 7-10
6b	s. 29, l. 29 – s. 31, l. 6
7b	s. 31, l. 23-33
8b	s. 32, l. 9-20
9b	s. 33, l. 4-25
10b	s. 34, l. 35 – s. 36, l. 2
11b	s. 38, l. 1 – s. 39, l. 11 + 17-19
12b	s. 41, l. 10-30
13b	s. 42, l. 23 – s. 43, l. 20
14b	s. 45, l. 15-26
15b	s. 46, l. 1-36
16b	s. 47, l. 14-26
17b	s. 48, l. 1-26
18b	s. 51, l. 3-15
19b	s. 53, l. 3-11 + s. 55
20b	s. 56, l. 30 – s. 57, l. 33
21b	s. 58, l. 4-5 + 12-13 og s. 59, l. 25 + l. 29-30 + l. 33
22b	s. 61, l. 14-28
23b	s. 62, l. 36 – s. 63, l. 15
24b	s. 63, l. 34 – s. 66, l. 2
25b	s. 76, l. 1 – s. 77, l. 14
26b	s. 77, l. 15 – s. 79, l. 7
27b	s. 82, l. 29 – s. 84, l. 20 + s. 85, l. 20 – s. 86, l. 4
28b	s. 90, l. 1 – s. 91, l. 23
29b	s. 97, l. 24 – s. 100, l. 8
30b	s. 100, l. 9 – s. 102
31b	s. 103, l. 23 – s. 112, l. 23
32b	s. 112, l. 24 – s. 117, l. 29
33b	s. 118, l. 24 – s. 122, l. 27
34b	s. 125, l. 34 – s. 128, l. 15
35b	s. 133, l. 10 – s. 137, l. 18
36b	s. 138, l. 30 – s. 139, l. 3
37b	s. 142, l. 16-27
38b	s. 143, l. 25 – s. 149, l. 15
39b	s. 153, l. 24 – s. 155, l. 10
40b	s. 155, l. 27 – s. 157
41b	s. 166
42b	s. 168, l. 21 – s. 173, l. 8
43b	s. 173, l. 9 – s. 179
44b	s. 188, l. 22-29
45b	s. 189, l. 5-17

AFVIGELSE	SIDE- OG LINJEANGIVELSE
46b	s. 192, l. 1 – s. 200, l. 16
47b	s. 200, l. 17 – s. 202, l. 14
48b	s. 202, l. 20-36
49b	s. 203, l. 10 – s. 205, l. 5
50b	s. 205, l. 6 – s. 207, l. 15
51b	s. 207, l. 25 – s. 211, l. 27
52b	s. 212, l. 22 – s. 217, l. 22
53b	s. 218, l. 1-17
54b	s. 219, l. 3 – s. 221, l. 9
55b	s. 223, l. 8 – s. 224, l. 3
56b	s. 224, l. 12-25
57b	s. 225, l. 1-35
58b	s. 226, l. 13 – s. 227, l. 12
59b	s. 228, l. 16 – s. 230, l. 23
60b	s. 230, l. 24 – s. 233, l. 11
61b	s. 234, l. 1-29
62b	s. 240, l. 5-27
63b	s. 243, l. 1 – s. 245
64b	s. 248, l. 14-18
65b	s. 249, l. 30-34
66b	s. 253, l. 22 – s. 256
67b	s. 257 – s. 278

SKEMA 2: Side- og linjeangivelse af afvigelser i Samfund og Arvelighed

	SPROGLIG STRATEGISK TILPASNING	GEIGER OG TYSKLAND	GzVeN*	HENVISNINGER
ERBPFLIGE	1a, 9a, 34a I ALT: 3	8a, 25a, 38a, 40a I ALT: 4	1a, 27a, 28a, 29a, 30a, 31a, 32a, 33a, 35a, 36a I ALT: 10	1a, 7a, 8a, 9a, 16a, 17a, 18a, 22a, 24a, 25a, 30a, 31a, 34a, 38a, 41a, 42a, 44a I ALT: 17
SAMFUND OG ARVE- LIGHED	11b, 13b, 21b, 58b I ALT: 3	4b, 6b, 7b, 13b, 24b, 30b, 58b, 64b I ALT: 8	49, 50b, 51b, 52b, 53b, 54b, 55b, 56b, 57b, 59b I ALT: 10	3b, 7b, 10b, 13b, 14b, 15b, 25b, 26b, 27b, 29b, 32b, 33b, 38b, 42b, 43b, 44b, 45b, 49b, 51b, 52b, 5b, 59b, 61b, 65b, 66b, 67b I ALT: 26

SKEMA 3: Oversigt over afvigelseernes indordning under tema. *Fork. Gesetz zur Verhütung erbkranken Nachwuchses. (Bemærk, at ikke alle 'afvigelseerne' under de respektive temaer indgår i analysen, men blot omhandler samme tema, mens andre er indordnet flere temaer).

fast, vil værket rette sig mod "Erbpolitik" (arvepolitik), da det modsvarer hans kompetenceområde. Ifølge ordbogen *Vokabular des Nationalsozialismus* indgår de to førstnævnte begreber i nationalsocialistisk sprogbrug. Et nærmere kig på betydningen af "Rassenpflege" kan være informativ i henhold til Geigers distancering til begrebet. Under "Rassenpflege" forstår Geiger følgende: "Innerhalb einer Bevölkerung sollen rassistisch verschiedene Erbströme gesondert und in ihrer Geschiedenheit erhalten werden."²⁷ I *Vokabular des Nationalsozialismus* bliver en udvidet forståelse gennem patologen Martin Staemmler (1890-1974) introduceret, som i sine grundtræk omhandler, at "Rassenpflege" har de overordnede mål om at fremme alt det, som betragtes som dygtigt/godt/rigtigt hos et folk, dertil at befri folket fra de "mindreværdiges" arvemasse og endelig at holde "unsere Rasse" (vores race, her: den ariske race) ren og trænge fremmede racer tilbage, som forstyrrede opbygningen af en ren race.²⁸ Udlægningen indeholder en subjektiv vurdering af, hvad der er værdifulde egenskaber, som bliver foretaget ud fra nationalsocialistisk optik. Det repræsenterer racetanken som omhandlende et bestemt folk, "unsere Rasse", som skal beskytte sig mod fremmede elementer. I henhold til Geigers egen definition af begrebet forekommer det plausibelt, at det er de elementer, som han distancerer sig fra. Derimod gør han brug af begrebet "Rassenpolitik", som ligeledes var en del af den nationalsocialistiske sprogbrug. Nemlig i den forstand, at dets funktion var at opstille "Lebensgesetze", altså leveregler for mennesket, hvis et folk viste tegn på degeneration. Det var leveregler som vedrørte udslettelse og frugtbarhed, raceenhed og arv, som uforbeholdent skulle følges for at sikre "das ewige Leben unseres Volkes" (vores folks evige liv).²⁹ Det bliver videre udfoldet, at måden at løse den opgave på den ene side var at fremme de 'værdifulde' arvestammers frugtbarhed, og på den anden side at forringe 'værdiløse' arvestammers frugtbarhed. Der er nærmere bestemt tale om positiv og negativ eugenik, som var metoder, som ligeledes figurerede i den socialistiske eugenik. Det indhold af racepolitikken synes derfor at kunne udgøre det, som Geiger ikke afviser. En slående forskel på definitionen af racepolitik og Geigers eugeniske standpunkt er genoprettelsen af den naturlige selektion (Lebensgesetze). Mens Geiger talte om udbredelsen af mere lige levevilkår for dermed at sikre den bedst egnedes overlevelse, repræsenterede den nationalsocialistiske racepolitik en anderledes strategi. Det kan være p.g.a. disse konfliktpunkter, at han i sin begrebsmæssige positionering i forordet anfører antropologien, folke- og kulturpsykologien som de primære kilder til hans erkendelse på det racepolitiske område. Geigers beskæftigelsesfelt i *Erbpflege* tilfalder altså "Erbpolitik", hvor Geiger mener, at sociologien er berettiget en større indflydelse. Det er påfaldende, at net-

---

27 Geiger: *Erbpflege*, forord. Overs. af forf.: "Inden for befolkning skal der sondres mellem racemæssige forskellige arveanlæg, som skal bevares i deres måde at adskille sig på."

28 Schmitz-Berning: *Vokabular des Nationalsozialismus*, 515.

29 Schmitz-Berning: *Vokabular des Nationalsozialismus*, 517.

op det begreb ikke bliver betragtet som en del af det nationalsocialistiske sprogbrug. Man kan anskue det således, at Geiger i brugen af og i afgrænsningen til nationalsocialistisk vokabular får indskudt det mere objektive "Erbpolitik". Det bliver her tydeligt, at Geiger opfatter sammensætningen af befolkningen som arveplejens genstand. I den bestemmelse frasiger Geiger sig samtidig at beskæftige sig med racebegrebet i sin racistiske betydning, som hans afvisning af beskæftigelsen med "Rassenpflege" også kan fortolkes som. Begreberne synes at være nøje udvalgt, og en bagvedliggende intention med den begrebsmæssige manøvre kunne være en indirekte afvisende indstilling fra Geigers side over for de i højere grad radikale og nationalsocialistiske holdninger, som er indeholdt i begrebet "Rassenpflege". Geiger understreger i *Erbpflege* tilmed, at negativ eugenik kun skal praktiseres i det omfang, at det er for at indskrænke det fremtidige tal af "mindreværdige". Geiger pointerer nemlig, at fremavlet liv, også mindreværdigt fremavlet liv, er en forpligtigelse for den omgivende verden. Menneskeheden forlangte simpelthen, at lægekunsten, hvis den kunne, skulle helbrede den syge, og hvis dette ikke var muligt, skulle det syge liv, som i øvrigt også var værd at leve, opretholdes og forsørges med menneskelig-broderlig omsorg.³⁰

Det kunne lade til, at Geiger med betoningen af, at han ikke forholder sig afvisende overfor "Rassenpolitik", forsøger at fastholde sit emnes relevans under det nationalsocialistiske regime. Nærmere bestemt forsøger Geiger at positionere sig i den nazistiske tankemåde og sprogbrug og dermed gøre sine analyser kompatible med disse, dog med begrænsninger og forbehold, ved at angive, hvordan han definerer sit arbejdsfelt. Geigers fokusering på sit eget felt og tilsidesættelse af de mere radikale forståelser formidler til dels også en konfliktsky holdning.

GEIGER OG TYSKLAND

I det følgende skal en undersøgelse af, hvordan Geiger eksplicit forholder sig kritisk til Tyskland i de to værker fungere som en indikator for, hvordan han ændrer sin måde at forholde sig til tysk eugenisk tankegods og praksis i hans overgang fra Tyskland til Danmark. I *Samfund og Arvelighed* forekommer tre steder, hvor han demonstrerer en udtrykkelig afstandstagen til tysk eugenisk praksis, som kan føres tilbage til Tysklands daværende totalitære samfundssystem. (Afvigelse 24b, 34b og 45b) Det vil sige, at der er nogle politiske uoverensstemmelser, som gør nationalsocialisternes eugenik uforenelig med nogle af Geigers holdninger til eugeniske foranstaltninger. Han betegner Tyskland som demokratifjendtligt, hvis eugeniske praksis medfører en forvrænget brug af arvelighedslærens resultater. Forvrængningen bunder blandt andet i, at resultaterne bliver instrumentaliseret til at underminere de dårligere stillede i samfundet og samtidig foretage en sideløbende begunstiggelse af de øverste lag. Således stiller Geiger sig i stærk opposi-

---

30 Geiger: *Erbpflege*, 121.

tion til nationalsocialismens eugeniske forestillinger i det danske værk. Følgende citat udgør en utvetydig afvisning af nationalsocialistisk ideologisk tankegods og er samtidig profetisk, fordi Geiger allerede på daværende tidspunkt ser det farlige potentiale, som er indeholdt i den nationalsocialistiske forestillingsverden. (Afvigelse 13b)

Den Verdensanskuelse, som Samfundsbiologismen er Udtryk for, er i høj Grad farlig. Personlighedens Værd nedsættes, Artens gaadefulde Helhed bliver til en Afgud, et højere Væsen, hvis fælles Blod og Arv opfattes som en slags „Folkets naturlige sjæl“, og Mennesket degraderes til ligegyldig Celle, hvis eneste Værdi bestaar i, at den er Byggemateriale til Folkets Tempel. Det er misvisende, naar denne Samfundsopfattelse optræder under Navn af en ny Idealisme.³¹

Den nye idealisme refererer utvetydigt til nationalsocialismen. Geiger problematiserer og advarer mod den individ- og kollektivopfattelse, som er indeholdt i dens tankeverden og kriterier for menneskets delagtiggørelse i helheden, nemlig de biologiske elementer blod og arv. Med hans afsluttende påtale af *Ny Idealisme* kan man forstå hans henvisning til den tyske idealisme, som ofte blev anset som den tyske filosofis storhedstid.³² Han erkender og kritiserer her, at betegnelsen idealisme bliver misbrugt og ser det som et led i et forsøg på at give *den nye idealisme* en positiv undertone. Det er et meget bemærkelsesværdigt udsagn, eftersom han her kritiserer de mest grundlæggende og essentielle aspekter af den nationalsocialistiske forestillingsverden.

Samlet set tegner de eksplicitte henvisninger til Tyskland i det danske værk et sammensat billede, som rummer både mere moderate og også stærkt skeptiske udsagn vedrørende tyske fænomener. I sammenligning er Geigers eksplicitte kritik af Tyskland i *Erbpflege* af en anden karakter. Her gør særligt et forhold sig bemærket, nemlig hans tematisering af arbejdstilgangen på Deutsche Gesellschaft für Rassenhygiene (DGFR). (Afvigelse 25a, 38a og 40a). DGFR blev grundlagt af den tidligere omtalte Alfred Ploetz i 1927 og havde en stor betydning i den nationalsocialistiske institutionalisering af racehygiejnen. Geiger problematiserer DGFRs stærke fokus på positiv eugenik. Selv gik han principielt ind for begge tiltag, men han erkendte visse vanskeligheder, som var forbundet med den positive eugenik. Det iagttager Thomas Meyer ligeledes i sin forskning om Geigers stilling i den eugeniske debat, hvor Geiger problematiserer det manglende videnskabelige grundlag for at praktisere positiv eugenik, blandt andet fastsættelsen af en arverangorden.³³ Generelt var opfattelsen under det socialistiske eugeniske synspunkt, at den positive eugenik var kritisabel, da den mentes at være i de

---

31 Geiger: *Samfund*, 42.

32 Mittelstraß: 'Idealismus', 170-2.

33 Meyer: *Die Soziologie*.

borgerliges interesse. Overordnet set vidner inddragelsen af de komparative betragtninger af Geigers kritik af Tyskland i *Erbpflege* og *Samfund og Arvelighed* om væsentlige forskelle. Det er sigende, at den utilsørede kritiske røst vedrørende Tyskland ikke forefindes i *Erbpflege*.

Ydermere fremsætter Geiger i *Samfund og Arvelighed* kritik af Adolf Hitlers troværdighed. Konteksten er, at Geiger forholder sig til begrebet racehygiejne, hvis benævnelse han mener stammer fra lægen Wilhelm Schallmayer. Han skriver ydermere: "I Ordet Racehygiejne bruges Begrebet Race i almindelig biologisk Betydning og omfatter hele Menneskeheden. Racehygiejnes Krav har altsaa oprindelig ikke noget at gøre med de nyere tyske Bestræbelser, som nu vækker Opsigt Verden over."³⁴ Videre lader Geiger forstå, at arisk-germansk racetro end ikke er af tysk oprindelse, men stammer fra Gobineau, Lapouge og Chamberlain. En opsigtvækkende kommentar hertil lyder: "Det er derfor pudsigt, at et ivrigt tysk Forlag for et Aars Tid siden anbefalede en Bog om Racespørgsmaalet med den sætning: „Adolf Hitler, den racemæssige Historieopfattelses Ophavsmand....“"³⁵ (Afvigelse 6b.) I henhold til den tyske sociolog Paul Trappe, der klassificerer den videnskabelige etos i Geigers arbejde som enestående i den tysksprogede sociologi, synes indvendingen at være af stor betydning. Ud fra Geigers perspektiv må værket *Mein Kampf*, som "Bogen" i ovenstående rimeligvis refererer til, være gennemgribende uvidenskabelig og useriøs. De af Hitler sammensatte erkendelser i *Mein Kampf* blev deklareret som værende hans originale ideer, netop gennem de manglede referencer. Faktum var dog, at Hitlers ideer netop byggede på etablerede forestillinger. Det forhold, at en ideologi skulle bygge på noget så gennemført uvidenskabeligt, må have været problematisk i Geigers optik. På den måde anfægter Geiger Hitlers troværdighed. En åbenlys kritik, som han undlader at anføre i *Erbpflege*.

Samlet set forekommer kritikken i *Erbpflege* væsentligt mindre opsigtvækkende end i *Samfund og Arvelighed*. Geigers anfægtelse af DGFRs arbejdsfokus i det tyske værk spiller en marginal rolle i sammenligningen med Geigers kritik i det danske værk. Geiger forekommer modigere og mere frigjort i forhold til sine kommentarer vedrørende Tyskland i *Samfund og Arvelighed*. Det udgør en tilføjelse siden hans første værk. Ganske vist er der gået et par år mellem udgivelserne, men spørgsmålet er, om Geiger bevidst har undladt at fremføre sådanne kommentarer i *Erbpflege*.

DEN TYSKE STERILISATIONSLOV

Det tredje tema i det komparative studie hedder *Gesetz zur Verhütung erbkranken Nachwuchses* (GzVeN), som er den tyske sterilisationslov. Loven blev vedtaget d. 14. juli 1933, altså kort tid før Geigers emigration og trådte i kraft 1. januar 1934.

---

34 Geiger: *Samfund*, 30.

35 Geiger: *Samfund*, 30.

Geiger henviser til og kommenterer gentagne gange den omtalte lov i *Erbpflege* og *Samfund og Arvelighed*.

Forholdet mellem tvang og frivillighed var et hedt diskussionsemne i den eugeniske debat. I GzVeN var brugen af tvang foreskrevet. Det vil sige, at frivillig sterilisation havde forrang, men hvis den arvesyge selv, hans forældre eller formynder ikke anmodede om det, kunne embedslægen, anstalts- eller fængselsledere gøre det. Dermed ville indgrebet udføres med tvang.³⁶ Geigers generelle holdning til tvang og frivillighed var, at de burde stå ved siden af hinanden med argumentationen: "Det vil af statsborgerlige, folkepædagogiske og moralske Grunde være rigtigt at opretholde Frivillighedsprincippet, for saa vidt Samfundet kan regne med, at den belastede selv vil handle ansvarsfuldt. Tvang skal derimod anvendes – og kun anvendes – hvor den arvesyges Dømmekraft maa ventes at være svækket."³⁷ Geiger ser altså nødvendigheden af tvang i de tilfælde, hvor den arvesyge menes ikke at kunne handle ansvarsbevidst.

Ud fra et socialistisk eugenisk synspunkt er forudsætningen for eugeniske tiltag, at individet gennem frivillighed og oplysning, kan bringes til at afstå sine egne hensyn til fordel for samfundet. Det gør Geiger op med, da han i sterilisationslovgivningen ser en nødvendighed af tvang i nogle tilfælde. Samtidig går han mod den nationalsocialistiske forestilling om anvendelse af tvang i alle tilfælde. Nødvendigheden af tvang beror på Geigers overbevisning om, at individets ret til sin personlige frihed er bestemt af dets "(...) personlige Ansvarsbevidsthed og fuld menneskelig intelligens."³⁸ Som Geiger i den sammenhæng selv fremfører, er det et argument, som vil dæmpe især liberales, demokraters og juristers problematisering af tvang som et indgreb i den personlige frihed. Geiger synes i tvangs- og frivillighedsspørgsmålet at positionere sig på en mellemvej.

I *Erbpflege* tematiserer Geiger gentagne gange kriterierne for sterilisation. Geiger opfordrer i begge værker til at skelne mellem gruppe- og enkeltindikation. Gruppeindikation betyder, at defekten er så alvorlig, at der i alle tilfælde skal steriliseres uden hensynstagen til individuelle forskelle, herunder hører eksempelvis åndssvaghed. Enkeltindikation orienterer sig netop modsat, hvor hvert individ, der lider af fejlen, skal undersøges nærmere og kun steriliseres i tilfælde af flere enkeltindikationer, eller hvis særlige gode egenskaber ikke kan udjævne fejlen. Metoden kombinerer "(...) effektiv Arvepleje med ansvarsfuld Afvejen af tvivlsomme Tilfælde."³⁹ Geigers overordnede anerkendelse af loven er gennemgående, hvilket allerede kommer til udtryk i forordet til *Erbpflege*: "Die vorliegende Arbeit ist schon im Winter 1932/33 abgeschlossen. Das seither erschiene- ne Sterilisierungsgesetz stimmt mit den hier vertretenen Forderungen weithin

---

36 Geiger: *Samfund*, 223.

37 Geiger: *Samfund*, 224. Sml. Geiger: *Erbpflege*, 94.

38 Geiger: *Samfund*, 226. Sml. Geiger: *Erbpflege*, 96.

39 Geiger: *Samfund*, 218. Sml. Geiger: *Erbpflege*, 88.

überein.⁴⁰ Dertil forholder Geiger sig også samtykkende vedrørende bestemmelserne, om hvem der skal steriliseres, som fremgår af GzVeN, paragraf 1.⁴¹ Disse bestemmelser ser Geiger ikke som dristige, men derimod som ansvarsbevidste.⁴²

I *Erbpflege* tematiserer Geiger også lovens betydning for den samfundsmæssige orientering i det hele taget. (Afvigelse 35a) Den katolske kirke udgjorde en særlig stærk opposition til bestemmelsen om sterilisation, idet den anså det som et indgreb i den guddommelige orden.⁴³ Geiger betegner det som en ”velsignelse”, at den katolske kirkes modstand er blevet overvundet. Det er et ironisk ordspil, som Geiger bruger for at henvise til vigtigheden af, at også de religiøst sindede bliver opdraget i henhold til arveplejen.⁴⁴ Det fortæller noget om hvor essentiel, Geiger anskuer loven for samfundets udvikling. Geigers overordnede tilfredshed med den tyske sterilisationslov synes ikke at blive udtrykt i samme grad i *Samfund og Arvelighed*. Snarere tværtimod. Det samlede billede gør sig på bedste vis gældende gennem en oprensning af følgende fire afvigelser i det danske værk:

Den tyske Lov, som er mest vidtgaende, har valgt en anden Udvej: Den nævner udtrykelig arvelig Blindhed og Døvhed, men sammenfatter „svære arvelige legemlige Misdannelser under eet.”⁴⁵ (Afvigelse 52b.)

Den tyske Lov gaar paa det Punkt efter min Mening for vidt, idet „svære legemlige Misdannelser“ anses for tilstrækkelig Indikation, uden nærmere Afgrænsning af, hvad en svær Misdannelse er.⁴⁶ (Afvigelse 54b.)

Den rent eugenisk indstillede tyske Lov kræver Sterilisation i Tilfælde af „medfødt“ Aandssvaghed – hvilket ikke er det samme, som genuin; medfødt betyder kun at Lidsen viste sig fra Begyndelsen, ikke traadte frem paa et senere Tidspunkt i Livet. (...) Naar Aandssvaghed er medfødt, er genuin Form sandsynlig, men ikke sikker: Fødselsbeskadigelse, Alkoholisme eller Syfilis kan være Grunden. Den tyske Lov vælger altsaa en temmelig radikal Vej.⁴⁷ (Afvigelse 52b.)

Den hidtidige Lovgivning, selv den yderliggaaende tyske, nøjes med Sterilisation af manifest syge.⁴⁸ (Afvigelse 53b.)

---

40 Geiger: *Erbpflege*, forord. Overs. af forf.: ”Det foreliggende arbejde er allerede afsluttet i vinteren 1932/33. Sterilisationsloven, der siden er dukket op, stemmer i stort omfang med dette værks repræsenterede krav overens.”

41 Hitler, Frick og Gürtner: *Gesetz zur*, § 1.

42 Geiger: *Erbpflege*, 88.

43 Geiger: *Erbpflege*, 97.

44 Geiger: *Erbpflege*, 99.

45 Geiger: *Samfund*, 214.

46 Geiger: *Samfund*, 219.

47 Geiger: *Samfund*, 216.

48 Geiger: *Samfund*, 218.

Fællesnævneren for de fire citater udgøres af følgende ordvalg: "Vidtgaende", "gaa for vidt", "temmelig radikal Vej", "yderliggaaende". Geigers beskrivelser af loven taler sit tydelige sprog. Geiger refererer i de to første citater til problematikken angående, hvem der skal steriliseres. En problematik, der i særdeleshed kommer til udtryk, når det gælder de legemligt syge. De fleste lovgivninger begrænsede sig til kun at lovgive om nogle enkelte legemlige sygdomme og fejl og gav afkald på udslettelsen af andre, dels grundet den milde grad af fejlen, dels grundet for stor usikkerhed om fejlens arvelighed. Det, i Geigers optik, vidtgående i den tyske lovgivning er, at den indbefatter alle legemlige fejl. For det første nævner den eksplicitte legemlige fejl, nemlig arvelig blindhed og arvelig stumhed og for det andet bliver alle andre legemlige sygdomme og fejl kategoriseret som *schwerer erblicher körperlicher Mißbildung* (svære arvelige kropslige misdannelser).⁴⁹ I den tredje afvigelse kritiserer Geiger de tyske bestemmelser for åndssvaghed, som han mener er kendetegnet af en manglende hensynstagen til miljøets påvirkning på afkommet. Endelig bruger Geiger i sidste citat Tyskland som eksempel på, hvor vidt og hvor dristigt man indtil videre har turde at lovgive på sterilisationsområdet. Det er tydeligt, at Tyskland her lægger baren for, hvor radikalt det kan være.

Geigers begejstring for vedtagelsen af sterilisationsloven i *Erbpflege* er klar og tydelig. Det er dog heller ikke tvivl om, at han synes, at nogle systematiske ændringer i forhold til retningslinjerne er påkrævede. Derudover er det i den komparative optik heller ikke til at tage fejl af, at Geigers syn på loven har ændret sig væsentligt i *Samfund og Arvelighed*, hvor alle hans indvendinger mod loven retter sig mod dennes ekstreme grad.

GEIGERS VIDENSKABELIGE ETOS

Sidste emne for den komparative analyse vender tilbage til Geigers akademiske tilgang, nærmere bestemt den høje grad af videnskabelig etos, som hans arbejde indeholdt.

I den tyske og danske udgave er der væsentligt forskel på, hvem Geiger refererer til, når han fremsætter sine egne holdninger til eugenik. Hans inddragelse af andre teoretikere, forfattere, forskere, politikere m.m. er ud fra det komparative udsyn bemærkelsesværdigt. Der kan skelnes mellem Geigers referencer ud fra hans hensigt med dem. For det første tjener nogle af referencerne som eksempler på et givet forhold, som Geiger ikke tager videre stilling til. Disse er umiddelbart ikke af videre interesse. Det er de tilfælde derimod, hvor Geiger bruger en reference for at distancere sig til vedkommendes holdninger, og de hvor Geiger bruger en reference til at underbygge sit udsagn eller blot erklære sig enig med vedkommende. Disse kan kategoriseres som henholdsvis afvisende/kritiske og

---

⁴⁹ Hitler, Frick og Gürtner: *Gesetz zur*.

underbyggende/bifaldende. Det er yderligere blevet undersøgt, hvilken nationalitet, profession og forhold til nationalsocialisterne referencerne har.

	HENVISNING	PROFESSION	NS-FORHOLD	AFVIGELSE
1	Bavink , Bernard (1879-1947)	Tysk naturforsker og -filosof	Aktiv forsker i NS-tiden	8a, 9a, 22a
2	Boeters , Gustav Emil (1869-1942)	Tysk læge	1930: Indtrædelse i NSDAP	<i>38a</i>
3	Burgdörfer , Friedrich Wilhelm (1890-1967)	Tysk befolkningsforsker	1937: Indtrædelse i NSDAP	<i>42a</i>
4	Elster , Alexander (1856-1935)	Tysk nationaløkonom og embedsmand.	Medlem af SS gennem finansiel støtte.	<u>8a</u>
5	Frick , Wilhelm (1877-1946)	Tysk politiker	Tysklands indenrigsminister 1933-1943	<i>1a, 22a, 41a</i>
6	Gleispach , Wenzeslaus von (1876-1944)	Tysk/østrigsk jurist	Akademisk aktiv i NS-tiden og NS-sympatisør	34a
7	Goldberg , E (?)	?	?	17a
8	Gruhle , Hans Walter (1880-1958).	Tysk psykiater	Ikke NS-sympatisør	<i>18a</i>
9	Just , Günther (1892-1950)	Tysk zoolog og arvebiolog	Indtrædelse i NSDAP i 1933	<i>8a, 34a, 38a</i>
10	Lenz , Fritz (1887-1976).	Tysk antropolog, eugeniker og humangenetiker	Indtrædelse i NSDAP 1937	42a
11	Luxenburger , Hans (1894-1976)	Tysk psykiater, neurolog og racehygiejniker	Ikke NS-sympatisør	<i>22a, 24a, 30a</i>
12	Matzke , Frank (1903-1954)	Forfatter og redaktør	?	<i>25a</i>
13	Muckermann , Friedrich (1883-1946)	Tysk publicist	Katolsk modstander af nationalsocialismen	<i>8a, 22a, 34a, 38a, 44a</i>
14	Müller , Karl Valentin (1896-1963)	Tysk sociolog og socialantropolog	NS-sympatisør	<u>22a</u>
15	Paull , Hermann (1867-1944)	Tysk mediciner	NS-sympatisør	22a
16	Schiller , Johann Christoph Friedrich von (1759-1805)	Tysk digter, historiker og dramatikker	-	<i>16a</i>

17	Staemmler, Martin (1890-1974)	Tysk patolog	Indtrædelse i NS-DAP i 1931	31a 42a
18	Tönnis, Ferdinand (1855-1936)	Tysk sociolog og filosof	NS-modstander	<i>9a</i>
19	von Verschuer, Otmar Freiherr (1896-1969).	Tysk mediciner og humangeniker	Indtrædelse i NS-DAP i 1940	<i>7a</i>

SKEMA 4: Kategorisering af Geigers henvisninger i afvigelseerne i Erbpflege. Understreget: neutral funktion. Kursiv: underbyggende/bifaldende. Fed: afvisende/kritiske.

	HENVISNING	PROFESSION	NS-FORHOLD	AFVIGELSE
1	Burgdörfer, Friedrich Wilhelm (1890-1967)	Tysk befolkningsforsker	1937: Indtrædelse i NSDAP	<i>33b</i>
2	Edin, Karl Arvid (1880-1937)	Svensk statistiker	-	<i>33b</i>
3	Glorfelt-Tarp, Kirsten (1889-1977)	Dansk forfatter	-	<i>65b</i>
4	Goll, August (1866-1936)	Dansk jurist	-	<i>25b</i>
5	Hansen, Knud (1898-1996)	Dansk teolog og højskolemand	-	29b
6	Hedebol, Peder (1874-1959)	Socialdemokratisk borgmester i København Kommune 1924-1938	-	<i>32b</i>
7	Ichheiser, Gustav (1897-1969)	Amerikansk socialpsykolog og sociolog	Jøde. Emigrerede fra Wien i 1938	<i>38b</i> – men med en modificering af hans teori
8	Johannsen, Wilhelm (1857-1927)	Dansk botaniker	-	<i>10b, 14b 15b, 26b, 29b</i>
9	Jung, Edgar Julius (1894-1934)	Tysk jurist, politiker og publicist	Dræbt af national-socialisterne	43b
10	Lenz, Fritz (1887-1976)	Tysk antropolog, eugeniker og humangenetiker	Indtrædelse i NS-DAP 1937	25b, 66b
11	Lundborg, Herman (1868-1943)	Svensk læge og racebiolog	-	<i>7b, 27b, 42b</i>
12	Muckermann, Friedrich (1883-1946)	Tysk publicist	Katolsk modstander af nationalsocialismen	44b

13	Myrdal, Alva (1902-1986)	Svensk diplomat, politiker og forfatter	-	<u>3b</u>
14	Myrdal, Gunnar (1898-1987)	Svensk nationaløkonom og socialdemokratisk politiker	-	<u>3b</u> , <u>32b</u>
15	Møller, Gunnar Holst (1903-1954)	Dansk forfatter	-	45b
16	Nybølle, Hans Clausen Jensen (1885-1947)	Dansk statistiker	-	<u>3b</u> , <u>25b</u> , <u>27b</u> , <u>33b</u>
17	Nørvig, Johannes (1898-1965)	Dansk læge	-	<u>51b</u>
18	Odin, Alfred (1864-1896)	Fransk miljøforsker	-	<u>29b</u>
19	Schäffle, Albert Eberhard Friedrich (1851-1903)	Tysk sociolog	-	<u>13b</u>
20	Steincke, Karl Kristian (1880-1963)	Dansk socialdemokratisk politiker og minister	-	<u>25b</u> , <u>51b</u> , <u>67b</u>
21	Wildenskov, Hans Otto (1892-1959)	Dansk læge	-	49b – både enig og uenig, <u>51b</u> , <u>52b</u> , <u>55b</u> , <u>59b</u> , <u>61b</u> , <u>67b</u>

SKEMA 5: Kategorisering af Geigers henvisninger under afvigelserne i *Samfund og Arvelighed*. Understreget: neutral funktion. Kursiv: underbyggende/bifaldende.

Fed: afvisende/kritiske.

For det første kan der identificeres et mønster i forhold til profession og nationalitet. I henhold til profession er det slående, at alle nyder akademisk eller kunstnerisk anseelse. Hvad angår nationalitet, er der i *Erbpflge* en entydig brug af tyskere. *Samfund og Arvelighed* har i sammenligning en udpræget international karakter. En plausibel årsag kunne være det forskelligartede publikum, som Geiger henvender sig til i værkerne. Ud fra det ræsonnement forklares ligeledes, hvorfor Geiger har undladt mange af henvisningerne til NSDAP-medlemmer eller sympatisører i det danske værk.

Ligeledes iøjnefaldende er Geigers mange bifaldende eller underbyggende referencer i det danske værk til Hans Otto Wildenskov og Karl Kristian Steincke, som begge spillede en stor rolle for den eugeniske bevægelse i Danmark. Geiger

og Steincke var om bekendt enige på mange områder, som knyttede an til den socialistiske eugenik. Wildenskov var ligeledes en vigtig aktør i Danmark. Hans eftermæle er præget af hans aktivitet i denne tid og anses fra mange sider som radikal. Overordnet set vidner iagttagelsen om Geigers ønske om at indgå i den danske eugeniske debat.

Observationerne synes at konkludere en entydig akademisk orientering mod Tyskland i det første værk og særligt mod Norden i det andet værk. Det er et tydeligt udtryk for Geigers geografiske placering på tidspunktet for udarbejdelsen af henholdsvis *Erbpflege* og *Samfund og Arvelighed*. Hvad angår personlighederne bag referencerne, og hvorvidt Geiger bruger dem bifaldende/underbyggende eller afvisende/kritisk, synes der ikke at kunne opridses et ensartet billede. Derimod tegner det et billede af Geigers objektive akademiske tilgang og stærke betoning af tværgående akademisk og ideologisk udveksling. Det danner et retlinjet modstykke til Geigers opfattelse af intelligentsiaen, som ikke kun skulle være den utrættelige kritiker af magten, men også af oppositionen. Paul Trappe har ligeledes tematiseret dette karaktertræk i Geiger arbejdsmetode. Han kalder det "Verwirklichung des Ideals einer freischwebenden Intelligenz".⁵⁰ Det refererer netop til, at Geiger fremsætter referencer til personer, uagtet deres politiske, ideologiske og videnskabelige overbevisninger.

AKADEMISK INTEGRITET TRODSER NÆSTEN ALT

I det følgende vil det blive diskuteret, hvor vidt denne undersøgelse med sin dansk-tyske indgangsvinkel til Geigers beskæftigelse med emnet eugenik vil kunne bidrage til den videnskabelige debat om hans positionering til nationalsocialismen i 1933.

Gennem den komparative analyse af Geigers *Erbpflege* og *Samfund og Arvelighed* er der ikke tvivl om, at begge indeholder et omfattende sociologisk studie af eugenik. Det er uomtvisteligt, at de afspejler Geigers ønske om at gøre sig gældende i den pågående eugeniske debat, både i Tyskland og senere i Danmark. Det er afgørende, at Geigers måde at gøre det på i *Erbpflege* ikke afviger stærkt fra den i *Samfund og Arvelighed*. Det anskueliggør identifikationen af de to værkers afvigelser, som vidner om, at det ikke er Geigers grundtanker og -holdninger vedrørende eugenik, der forandrede sig. Netop disse grundoverbevisninger i forhold til eugenisk praksis har Møller og Meyer kategoriseret som repræsentative for den socialistiske eugenik.⁵¹ Indordningen er plausibel, især i betragtningen af Geigers raceopfattelse, rationaliseringstanke,⁵² synet på socialhygiejniske foran-

50 Trappe: 'Theodor Geiger', 279. Overs. af forf.: "Virkeliggørelse af idealet om en fritsvævende intelligentsia."

51 Meyer: *Die Soziologie*, 121; Møller: 'Socialistiske eugenik', 5.

52 "Eugeniken fuldbyrder Rationaliseringstanken, det den overbygger og modificerer Individernes kortsynede med Samfundets vidtskuende Rationalisme", Geiger: *Samfund*, 28.

staltninger og vigtigheden af udligningen af sociale uligheder i samfundet. Dermed kan det afvises, at *Erbpflege* skulle udgøre et fundament for nationalsocialismens racehygiejne.

Der er gennem analysen registreret flere indicier på, at Geiger foretager nogle valg i *Erbpflege*, som bevidst har til formål at demonstrere, hvordan hans tilgang til eugeniske spørgsmål kunne være kompatibel med nationalsocialismens tilgang. Denne tilsyneladende opportunistiske tilgang bliver dog til dels modificeret, til dels overskygget af andre erkendelser. For det første er Geigers integrerede brug af nationalsocialistisk vokabular påfaldende. Betydningen af det bliver dog væsentligt reduceret i og med, at Geiger fremsætter sine præmisser for anvendelsen af begreberne, som tilfældet er med *Rassenpflege* og *Rassenpolitik*. Derudover har Geigers adskillige NSDAP-henvisninger i *Erbpflege* et opportunistisk anstrøg. Det bliver dog udvisket gennem den komparative betragtning, som påpeger en sammenhæng mellem Geigers geografiske position og henvisningernes nationalitet. Sammenligningen stemmer overens med Geigers overbevisning om intelligentsiaens rolle som kritisk observatør af alle i magtens domæne. Han kan endvidere tænkes at have betragtet det som en god strategi i formidlingen af sine tanker at positionere sig i forhold til noget eksisterende og kendt i formidlingen af sine tanker.

Både Geigers beskæftigelse med Tyskland og den tyske sterilisationslov er i sammenligningen derimod af en lidt anden kaliber. Det er interessant, at det netop er i de to temaer, som berører Tyskland. I *Erbpflege* bærer Geigers indvendinger i de to temaer præg af at være mere tilbageholdende og varsomme. Indvendingerne er enten omhyggeligt formulerede, implicitte eller ikke eksisterende. Den utvetydige eksplicitte afvisning af nationalsocialismens grundtanker i *Samfund og Arvelighed* forekommer ganske enkelt ikke i *Erbpflege*. Geigers stillingtagen til den tyske sterilisationslov er ligeledes stærkt afvigende i de to værker.

Samlet set formidler de erkendelser et billede af, at Geigers geografiske placering har haft en indvirkning, ikke på hans holdninger til emnet eugenik, men på hans måde at udtrykke sig og især hans måde at ytre sig vedrørende tyske fænomener. Den tilbageholdende, konfliktsky og forbeholdende Geiger i *Erbpflege* synes at stå i kontrast til den frigjorte Geiger i *Samfund og Arvelighed*. Som omtalt kan noget af det især vedrørende GzVeN hænge sammen med en temporal forskydning, hvor det erfaringsmæssige grundlag med loven er blevet dannet. Samlet set er det dog oplagt at vurdere Geigers tilføjede kritik i *Samfund og Arvelighed* som resultat af hans nye, ikke bare geografiske, men ligeledes også samfundsmæssige placering. Det kan underbygges af følgende betragtninger.

Nationalsocialismens kontrol og regulering af tysk litteratur, som for alvor blev markeret med bogbrændingen 10. maj 1933, kan antagelsesvis have haft en indflydelse på Geigers formidling af sine eugeniske forestillinger. Bogbrændingen var en aktion af den nazistiske tyske studenterbevægelse, som rettede sig mod

den såkaldte "utyske ånd".⁵³ Hans tilbageholdenhed, implicitte tilgang og imødekommehed over for nationalsocialismen i det tyske værk kan have været en måde for ham at omgå risikoen for censurering af sit værk. Det er en tilpasning, som artiklens beskæftigelse med Geigers akademiske tilgang og samfundsfilosofiske overvejelser kan belyse nærmere. Ved at inddrage hans indordning af intelligentsiaen og dens forhold til magten, som blev udfoldet i starten af artiklen, kan hans måde at forholde sig på i 1933 sættes i forhold til hans integritet. Nærmere bestemt ud fra viden om Geigers grundlæggende tankeverden kan det vurderes, om hans placering i de givne samfund og lande er medvirkende til, at han går på kompromis med den tankeverden. Overordnet set stemmer Geigers danske og tyske studie til eugenik overens med hans opfattelse af intelligentsiaens rolle. Hans tilgang til emnet er fravristet den politiske magt og forholder sig generelt objektivt og sagligt. Dog undlader han nogle kritiske røster i *Erbpflege*, hvilket de tilføjede afvigelser i *Samfund og Arvelighed* danner argumentation for. Den tilgang passer skævt ind i hans eget syn på intelligentsiaens opgave. Dermed stod det formentligt helt klart for ham, at forudsætningen for at deltage i den eugeniske debat var en strategisk tilpasning på flere niveauer, som nødvendigvis måtte blive på bekostning af hans fuldkomne akademiske integritet. Til disse observationer forekommer det også vigtigt, at hans eksistentielle position inddrages. Der er mere specifikt tale om den herskende trussel mod Geigers eksistentielle grundlag i Tyskland, nemlig hans profession. Vigtigheden af menneskets arbejdsmæssige situation, er en essentiel faktor i menneskets sikkerhedsfølelse. Det giver ikke blot mennesket økonomisk sikkerhed, men også en meningsfuld funktion, anerkendelse og selvforståelse. I og med at han blev truet på sin profession, var hans ligevægt og sikkerhed forstyrret og kunne altså ligeledes have haft indflydelse på hans tilpasningsstrategi. Inddragelsen af det perspektiv kan være med til at modificere opfattelsen af Geigers tilgang i de to værker. Den afspejler ikke kun hans ønske om at gøre sig gældende i debatten, men ligeledes et ønske om at fortsætte sit akademiske virke og at blive i Tyskland. Deraf synes det rimeligt at opfatte Geiger som en sociolog, der grundet sin usikre situation, hvor hans fremtid, hans arbejde, hans personlige sikkerhed og frihed var truet, så sig nødsaget til at gå på kompromis med sin akademiske integritet.

PUBLICERET MATERIALE

Bachmann, Siegfried: "Theodor Geiger. Soziologie in einer Zeit "zwischen Pathos und Nüchternheit". I Siegfried Bachmann (red.): *Theodor Geiger. Soziologie in einer Zeit "zwischen Pathos und Nüchternheit". Beiträge zu Leben und Werk*, Berlin: Duncker & Humblot GmbH, 1995, s. 21-67.

Braunreuther, Kurt/Steiner, Helmut: 'Bürgerliche Soziologie und Faschismus in Deutschland'.

---

⁵³ Lammers: 'Bogbrænding' i *Den Store Danske*.

- I Kurt Braunreuther (red.): *Zur Kritik der bürgerlichen Soziologie in Westdeutschland*, Berlin (øst): VEB Deutscher Verlag der Wissenschaften, 1962, s. 48-67.
- Geiger, Theodor: *Erbpflege. Grundlagen/Planung/Grenzen*, Stuttgart: Ferdinand Enke Verlag, 1934.
- Geiger, Theodor: *Samfund og Arvelighed*, København: Martins Forlag, 1935.
- Geiger, Theodor: *Aufgaben und Stellung der Intelligenz in der Gesellschaft*, Stuttgart: Ferdinand Enke Verlag, 1949.
- Gerrens, Uwe: *Medizinisches Ethos und theologische Ethik. Karl und Dietrich Bonhoeffer in der Auseinandersetzung um Zwangssterilisation und "Euthanasie" im Nationalsozialismus*, München: R. Oldenbourg Verlag, 1996. <https://doi.org/10.1524/9783486703030>.
- Henke, K.-D, 'Einleitung: Wissenschaftliche Entmenschlichung und politische Massentötung'. I Karl-Dietmar Henke (red.): *Tödliche Medizin im Nationalsozialismus. Von der Rassenhygiene zum Massenmord*, Köln: Böhlau Verlag GmbH & Cie, 2008, s. 9-29.
- Hitler, Adolf, Frick, Wilhelm og Gürtner Franz, *Gesetz zur Verhütung erbkranken Nachwuchses* (14.07.1933). I documentArchiv.de [Hrsg.], URL: <http://www.documentArchiv.de/ns/erbknws.html>, (10.5.2020).
- Koch, Lene: *Racehygiejne i Danmark, 1920-56*, København K: Informations Forlag, 2010.
- König, René: 'Theodor Geiger (1891-1952). Nekrolog'. I Siegfried Bachmann (red.): *Theodor Geiger. Soziologie in einer Zeit "zwischen Pathos und Nüchternheit". Beiträge zu Leben und Werk*, Berlin: Duncker & Humblot GmbH, 1995, s. 13-19.
- Meyer, Thomas: *Die Soziologie Theodor Geigers. Emanzipation von der Ideologie*, Wiesbaden: Westdeutscher Verlag GmbH, 2001.
- Mittelstraß, Jürgen: 'Idealismus, deutscher'. I Jürgen Mittelstraß (red.): *Enzyklopädie Philosophie und Wissenschaftstheorie. Band 2: H-O*, Stuttgart: Verlag J.B. Metzler, 1995, s. 170-172.
- Møller, Jens Fabricius: 'Socialistisk Eugenik', *Arbejderhistorie. Tidsskrift for Historie, Kultur og Politik*, 1, 2002, 1-15.
- Schmitz-Berning, C.: *Vokabular des Nationalsozialismus* (2nd ed.), Berlin: Walter de Gruyter GmbH & Co. KG. <https://doi.org/10.1515/9783110928648>.
- Schwartz, Michael: *Sozialistische Eugenik, Eugenische Sozialtechnologien in Debatten und Politik der deutschen Sozialdemokratie 1890-1933*, Bonn: J.H.W. Dietz Nachfolger, 1995.
- Schubert, Klaus og Klein, Martina: 'Rasse/Rassismus'. I Klaus Schubert og Martina Klein (red.): *Politiklexikon*, Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung, 2007, s. 244.
- Thomsen, Erik og Koch, Lene: 'Eugenik'. I *Den store Danske*, Gyldendal (9.4.2020).
- Trappe, Paul: 'Theodor Geiger'. I Dirk Käsler (red.): *Klassiker des soziologischen Denkens. Zweiter Band. Von Weber bis Mannheim*, München: Verlag C.H. Beck München, 1978, s. 254-285.
- van Dyk, Silke og Schauer, Alexandra: »... daß die offizielle Soziologie versagt hat« (2nd ed.). Wiesbaden: Springer VS, 2014.
- Weindling, Paul: *Health, race and German politics between national unification and Nazism, 1870-1945*, Cambridge: Press Syndicate of the University of Cambridge, 1989.
- Weingart, Peter; Kroll, Jürgen og Bayertz, Kurt: *Rasse, Blut und Gene. Geschichte der Eugenik und Rassenhygiene in Deutschland*, Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 1988.
- Zankl, Heinrich: 'Von der Vererbungslehre zur Rassenhygiene'. I Klaus-Dietmar Henke (red.): *Tödliche Medizin im Nationalsozialismus. Von der Rassenhygiene zum Massenmord*, Köln: Böhlau Verlag GmbH & Cie, 2008, 47-63. <https://doi.org/10.7788/boehlau.9783412335816.47>.

MARIE SØRENSEN

CAND.MAG

LÆRER VED RYSENSTEENS GYMNASIUM

KØBENHAVN

MARIE9690@HOTMAIL.COM

ABSTRACT (UK)

**The Sociologist Theodor Geiger and Eugenics.
Opportunist or Opponent to the National Socialism?**

Marie Sørensen, Master of Arts

Teacher at Rysensteens Gymnasium, Copenhagen, e-mail: Marie9690@hotmail.com

This article explores the German-Danish sociologist Theodor Geiger's work on eugenics during the National Socialist seizure of power, when Geiger was forced to leave his job and immigrate to Denmark. Through a comparative analysis of two of Geiger's publications about eugenics, this article clarifies how his geographic and societal position conditioned his analysis of eugenics. Two concepts of eugenics, the Nazi eugenics and socialist eugenics, which were developed in Germany and Denmark respectively, forms the theoretical framework of this article. Through a Danish-German perspective on Geiger's position, the article concludes that Geiger did not change his basic attitude towards eugenics in the two publications. Yet, he changed his critical voice regarding the Nazi eugenics. In doing so, he made a strategic adjustment to match National Socialist views before his emigration. This adjustment should be perceived as Geiger's attempt at being heard in the ongoing eugenic debate in the contemporary Nazi society, rather than as an attempt and wish to collaborate with the National Socialism.